

Súčasný stav a perspektívy skúmania a prezentácie javov nehmotného kultúrneho dedičstva v kontexte Banskobystrického kraja

Jolana Darulová

Doc. PhDr. Jolana Darulová, CSc.
Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií
Filozofická fakulta Univerzita Mateja Bela
Cesta na amfiteáter č. 1
974 01 Banská Bystrica
e-mail: jolana.darulova@umb.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2014, 2:1:19-28

The study deals with the current state of research into intangible cultural heritage phenomena in the context of the Banská Bystrica Region, and highlights the rising number of recently restored and publicly presented socio-cultural phenomena of traditional culture. We examine two closely related areas that exemplify the issues at hand: the current state of traditional folk culture in its geographical context (i.e. the Banská Bystrica Region) and the institutional structure of the Regional government. They also constitute the basic determining factors that define not only the potential contents of the phenomena and processes of traditional culture as a basis for presentations, but also their form. They are not identical all throughout Slovak regions; some regions preserve cultural traditions to a larger extent, others do so to a lesser extent; in some regions, the concentration of monuments is higher and the same is true of museums, particularly museums of natural sciences. An overview of regular and recent activities taking place in the Region of Banská Bystrica provides answers to questions concerning quantity and diversity of folk culture and highlights positive and negative aspects of these types of presenting cultural heritage phenomena.

Key words

intangible cultural heritage, Region of Banská Bystrica, best practices

Problematika kultúrneho dedičstva je interdisciplinárneho charakteru, pozostáva z viacerých nehmotných (jazyk, rituály, tradičné remeselné postupy a pod.) a hmotných javov (pamiatky tradičnej ľudovej architektúry, umenia a pod.). Vzhľadom na legislatívu, stratégie a koncepcie môžeme konštatovať, že kultúrnemu dedičstvu je na Slovensku venovaná dostatočná pozornosť. Problémové sú viaceré otázky, napríklad terminologická nejasnosť (tak na národnej, ako aj na medzinárodnej úrovni), absencia strešného orgánu, respektíve inštitúcie, ktorá by koncepčne a systematicky riešila aktuálne otázky kultúrneho dedičstva, a teda aj pre-rozdelenie kompetencií, ktoré v súčasnej dobe neumožňuje centralizáciu výskumu, dokumentácie, ochrany, zachovávanía a prezentácie kultúrneho dedičstva Slovenska. Ako problematický sa javí aj narastajúci počet a úroveň tzv. nových tradícií.

V poslednom čase sme svedkami toho, že tradičná kultúra (tanečný, hudobný a spevný folklór/folklorizmus) sa ako súčasť neformálnych stretnutí stáva čoraz častejšie prostriedkom komunikácie. Erich Mistrík vo svojej knihe

o multikulturalizme¹ zaradil tradičnú ľudovú kultúru (pod ktorou rozumie kultúru dediny a kultúru etnických skupín) medzi menšinové kultúry a označil ju prívlastkami ako „tradičná“, „neživá“ a za jej vyznávačov určil obmedzený okruh ľudí. Sú to takí ľudia, ktorí majú vzťah k minulým neaktuálnym prejavom, teda v určitom slova zmysle sú staromilci. Tradičná ľudová kultúra je teda konzervatívna – zameraná na zachovanie tradičných hodnôt, ktoré sú pre jej nositeľov prakticky nespochybniteľné. Je nemenná, neprichádzajú do nej nové podnety a ak áno, tak z oblasti štandardnej kultúry. S týmito hodnoteniami možno polemizovať vo všeobecnej rovine a z etnologického hľadiska môže byť oproti nim vyslovených množstvo protiargumentov.

Ak však vezmeme do úvahy, že kultúra (a teda aj tradičná ľudová kultúra) je kolektívnym vedomím, poznanie jej súčasného stavu v spojení s preberaním prejavov ľudovej kultúry mladými generáciami nás núti uvažovať a možno dať čiastočne za pravdu citovanému autorovi, respektíve pokúsiť sa ovplyvniť obsah a formu toho, čo sa ako ľudová tradícia ponúka.

V štúdiu, ktorá je súčasťou riešenia projektu ETNOFOLK: „Preservation and Enhancement of Folk Culture Heritage in Central Europe“ (Ochrana a šírenie kultúrneho dedičstva ľudovej kultúry v strednej Európe), venujem pozornosť prezentácii tradičnej kultúry ako súčasťou kultúrneho dedičstva v praxi, s ohľadom na Banskobystrický kraj.

Ak by sme chceli analyzovať uplatnenie javov kultúrneho dedičstva v prospech regionálneho rozvoja i domáceho cestovného ruchu² či posilňovania lokálnej, resp. regionálnej identity, núkajú sa dva problémové okruhy, ktoré môžu na jednej strane napomáhať, ale na druhej strane by mohli byť aj prekážkou na realizáciu uvedeného cieľa. Tým je súčasný stav tradičnej ľudovej kultúry vo väzbe na priestor (región) na jednej strane a inštitucionálne vybavenie regiónu na strane druhej. Sú to zároveň aj základné determinanty, ktoré určujú nielen potenciálny obsah javov a procesov tradičnej kultúry ako východiska pre prezentácie, ale aj ich formu. Nie sú rovnocenné v každom regióne Slovenska, niektoré lokality a regióny zachovávajú kultúrne tradície viac, iné menej. V niektorých je koncentrácia pamiatok vyššia a to isté platí aj o múzeách a predovšetkým o múzeách v prírode. Vzhľadom na rozsah príspevku môžeme uvedené východiská charakterizovať iba veľmi stručne.

¹ MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RÄSÄNEN, R. *Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education*. Bratislava : Iris, 1999.

² K uvedenej problematike som publikovala viaceré štúdie, napríklad: Vplyv kultúrneho dedičstva regiónu na rozvoj cestovného ruchu. In: *Kultúra a cestovný ruch. Zborník z vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2001, s. 96-99; Kultúrne regióny Slovenska – špecifický determinant turizmu. In: *Region-sluzby-cestovni ruch. (Sociodynamické faktory rozvoje regiónu)*. Filozofická fakulta Ostravská univerzita v Ostravě. Mezinárodní konference, 2001, s. 353-354; Kultúrny turizmus – nedosiahnuteľný cieľ alebo „neobjavené hodnoty kultúrneho dedičstva“. In: *Etnologické rozpravy*, roč. XII, 2005, č. 2, s. 41-49.

Súčasný stav tradičnej ľudovej kultúry vo väzbe na Banskobystrický kraj

Do tejto oblasti by prioritne patrili najvýznamnejšie prejavy kultúrneho dedičstva, ktoré prešli náročnou nomináciou, schvaľovaním a dostali sa do rôznych zoznamov svetového, národného a nadnárodného významu, ako:

- európska ochrana pôvodu najlepších poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov,
- zápis do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO,
- zápis do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska,
- zápis v Ústrednom zozname pamiatkového fondu.

Slovensko, ako členská krajina, sa od svojho vstupu do EÚ uchádza o európsku ochranu pôvodu najlepších poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov. EÚ podporuje, chráni a registruje výrobky rozdelené do troch skupín označených značkami kvality: chránené označenie pôvodu, chránené zemepisné označenie a zaručená tradičná špecialita.³ Jedným zo slovenských potravinárskych výrobkov s chráneným zemepisným označením je tradičný mliečny výrobok Slovenská parenica, ďalším je Slovenská bryndza a Slovenský oštiepok, ktoré boli zaradené do európskeho registra chránených zemepisných označení. Pre Banskobystrický kraj majú ten význam, že sú súčasťou stravy významných národopisných regiónov Podpoľanie, Horehronie a Gemer. Tie boli historicky spojené s valašskou kolonizáciou, ktorá priniesla salašnícky chov oviec zameraný na produkciu mlieka a spracovanie mliečnych výrobkov.⁴

V Zozname svetového dedičstva UNESCO je doposiaľ zapísaných 7 lokalít zo Slovenskej republiky,⁵ pričom skúmaný kraj má v Zozname dve: Banskú Štiavnicu s technickými pamiatkami (rok zápisu 1993) a drevený artikulárny kostol so zvoniacou v Hronseku, ktorý bol ako jeden z ôsmich drevených kostolov v slovenskej časti Karpatského oblúka zapísaný do Zoznamu v roku 2008.

Do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska boli v roku 2011 zapísané viaceré kultúrne javy práve zo sledovaného prostredia: Fujara – hudobný nástroj a jeho hudba,⁶ Aušusnícke služby špaňodolinských baní-

³ Prvé ochranné zemepisné označenie pre slovenský výrobok, riadne zaregistrovaný Európskou komisiou, získala známa slovenská cukrárska špecialita zo Záhoria „Skalický trdelník“.

⁴ DARULOVÁ, Jolana – KOŠTIALOVÁ, Katarína. Využívanie kultúrneho dedičstva Slovenska v prospech cestovného ruchu. In: *Folia turistica 2. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2012, s. 48-56.

⁵ Zoznam svetového dedičstva UNESCO: Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia, Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia, Rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínece, Historické jadro mesta Bardejov, Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka.

⁶ Vznik fujary je spätý s pastierkou kultúrou, ktorá sa formovala kolonizovaním stredného Slovenska od 14. do 18. storočia. O jedinečnosti fujary svedčí fakt, že sa neudomácnila na celom Slovensku, ale len na obmedzenom, typicky pastierskom teritóriu v regiónoch Podpoľania, Horehronia, Hontu a Gemera (GARAJ, Bernard. K zápisu fujary na Zoznam majstrovských diel ústneho a nehmotného dedičstva ľudstva UNESCO. In: *Tradičná ľudová kultúra v dokumentoch UNESCO*. In: Juraj Hamar (ed.). Bratislava : Slovenské centrum pre tradičnú kultúru, 2007).

kov, Radvanský jarmok a Banskoštiavnický salamander (ďalšími boli Terchovská muzika, Tradičné ručné zvonenie na zvony a funkcia zvonárov na Slovensku, Čičmianske ornamenty, Tradičné bábkarstvo a Gajdy a gajdošská kultúra).

Z hľadiska kultúrnych pamiatok a ich ochrany sa na základe Zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu tvorí Ústredný zoznam pamiatkového fondu (register hnutelných kultúrnych pamiatok, register nehnuteľných kultúrnych pamiatok, register pamiatkových rezervácií, register pamiatkových zón). Medzi významné pamiatky tradičnej ľudovej architektúry a bývania patria rezervácie ľudovej architektúry. Spomedzi desiatich, ktoré sú na Slovensku, sa v Banskobystrickom kraji nachádzajú dve: Špania Dolina a Sebechleby – vinohradnícka osada Stará Hora. Významnou skutočnosťou je, že v prípade rezervácií ľudovej architektúry ide o „... územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok...“.⁷ Sú to zároveň aj obce, predurčené na to, aby boli práve v nich lokalizované početné kultúrne podujatia súvisiace s lokálnou tradičnou kultúrou a spôsobom života, odrážajúcou tradičné formy zamestnania, remesiel, duchovnej kultúry či folklórnych prejavov.

V Banskobystrickom kraji sú do súčasnej doby zachované regióny, kde je tradičná ľudová kultúra živá a kde aj prejavy materiálnej povahy podliehali pomalšie zmenám – takými sú napríklad Horehronie (najmä na severovýchod od Brezna) a Podpoľanie. Tradičný spôsob života sa však neviazal iba na rurálne oblasti a nebol spojený iba s roľníctvom a pastierstvom, ale aj s výrobnými socioprofesionálnymi skupinami. V Banskobystrickom kraji sú to napríklad banícke oblasti Stará Hora, Špania Dolina či Banská Štiavnica so svojim okolím a železiarska oblasť Hronec a Podbrezová. Všetky nám do súčasnej doby zanechali viaceré technické pamiatky, ale aj rezíduá baníckych zvykov či spomienky na spôsob života robotníkov. Viaceré sociokultúrne javy a samozrejme aj dominanty prírodného, technického, architektonického, ale napríklad aj legendárneho obsahu a formy sa zachovali dodnes ako pamiatky na kultúru a spôsob života v minulosti a tvoria prirodzenú súčasť nášho kultúrneho dedičstva. Môžu byť súčasťou kolektívnej pamäte obyvateľov obce, mesta, regiónu, alebo sú zaznamenané v regionálnej tlači, memoároch a pod., ale všetky tvoria východisko, z ktorého sa neraz vyberajú podnety pre rôzne sviatočné príležitosti. Sociokultúrne javy sa v procese výberu revitalizujú, pričom menia nielen formu, ale neraz aj obsah. Pretransformované sa ponúkajú verejnosti ako súčasť lokálnych/regionálnych špecifik. Z tohto hľadiska vyvstáva potreba skúmania a reálneho posúdenia kultúrnych regiónov, subregiónov či mikroregiónov a mieru zachovania tradičnej ľudovej kultúry v nich.

Inštitucionálne vybavenie regiónu

Ďalšou dôležitou otázkou je inštitucionálna vybavenosť regiónu – teda existencia odborných a vedeckých pracovísk, ktoré identifikujú, dokumentujú a prezentujú javy kultúrneho dedičstva, ako sú múzeá – najmä národného a regionálneho

⁷ Zákon č. 49/2002 Z. z.

významu, ďalej špecializované múzeá (napr. technické alebo národnostných menšín) a múzeá v prírode (skanzeny). Inštitucionalizovaná organizácia podujatí zameraných na prezentáciu kultúrneho dedičstva totiž predurčuje vysokú odbornosť (najmä aktivity organizované na pôde múzeí), preto sú regióny (ale napr. aj VÚC), kde sú takéto inštitúcie, vo výhode – je tu vyšší potenciál pre množstvo kvalitných podujatí a prezentácií kultúrneho dedičstva.

V Banskobystrickom kraji máme síce veľa múzeí, ale iba málo takých, ktoré sú súčasťou Slovenského národného múzea, teda s celoštátnou pôsobnosťou. Ďalším negatívom je, že absentuje múzeum v prírode regionálneho charakteru. Dokonca ani v Múzeu slovenskej dediny v Martine nie je zastúpený región, resp. subregión z nášho kraja.⁸ Pod SNM patrí Múzeum bábkarských kultúr a hračiek v Modrom Kameni. V Banskej Štiavnici sa nachádza Banské múzeum v prírode – špecializované na prezentáciu banskej ťažby. Tradičnú kultúru drevorubačov reprezentuje Vydorovo a Čiernohronská železnica. Na prírodu, históriu a kultúru regiónu sú zamerané: Stredoslovenské múzeum v Banskej Bystrici, Horehronské múzeum v Brezne, Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Sobote, Novohradské múzeum a galéria v Lučenci a Pohronské múzeum v Novej Bani. Špecializovanými múzeami sú: Slovenské banské múzeum Banská Štiavnica, Hutnícke múzeum Podbrezová a Múzeum vo Svätom Antone. Nachádzajú sa tu aj viaceré súkromné múzeá, ľudové pamätné domy či pamätné izby.

Prezentácie javov nehmotného kultúrneho dedičstva

Okrem uvedených inštitúcií – a nimi organizovaných aktivít – sa v poslednej dobe stretávame s podujatiami organizovanými obcami a rôznymi nevládnymi združeniami; viaceré pôsobia na báze mikroregiónov či so zameraním na rozvoj cestovného ruchu. Organizátormi sú aj rôzne profesijné spolky, ale aj kluby dôchodcov či jednotlivci. Ich spoločným menovateľom je snaha o oživenie lokálnych tradícií, pričom ponúkajú rozmanité formy a obsahy javov tradičnej ľudovej kultúry. Z doterajších výskumov vyplýva, že je to skôr náhodný, spontánny výber. Bez využitia metodických návodov⁹ sa v priebehu roka v skúmanom kraji realizovali početné aktivity, pretrvávali mnohé príležitosti, pri ktorých dochádzalo zo strany expedienta vedome k výberu prvkov tradičnej kultúry. Ide pritom mnohokrát o prezentácie s aktívnou účasťou nielen miestnych aktérov – jednotlivcov a folklórnych skupín, ale aj účinkujúcich z iných lokalít a regiónov.¹⁰ Navyše sú určené pre maso-

⁸ V súčasnej dobe prezentuje Múzeum slovenskej dediny v Martine architektúru týchto regiónov: Orava, Kysuce, Liptov, Turiec.

⁹ KYSEL, Vladimír (ed.). *Inventarizácia tradičnej ľudovej kultúry. Metodické zošity na podporu výskumu, spracovania a prezentovania tradičnej ľudovej kultúry*. Bratislava : Koordinačné centrum tradičnej ľudovej kultúry, 2008.

¹⁰ Pod aktívnou účasťou rozumiem okrem pódiových vystúpení aj využívanie neformálnych príležitostí, kedy sa expedient zapája do prezentácie tradičnej ľudovej kultúry – spieva a rozkazuje si pri ľudovej hudbe, tancuje pri ľudovej hudbe, organizuje neformálne spoločenské stretnutia v kruhu známych, na ktoré si prizýva ľudovú hudbu a pod.

vú konzumáciu.¹¹ Z hľadiska obsahu sú frekventované najmä:

1. folklórne slávnosti, prehliadky a súťaže,
2. slávnosti s kultúrnym programom, ktoré organizujú obce ako pravidelné alebo príležitostné oslavy, kde tvorí folklór, ale aj iné prejavy tradičnej kultúry väčšiu alebo menšiu súčasť,
3. produkcie hudobných skupín, ktoré najmä v letnom období (piatkové a sobotné večery) vystupujú v okolitých rekreačných zariadeniach (chaty, koliby, kúpele...).

Folklórne slávnosti

Folklórne slávnosti sa najmä v ostatnom období stali miestami, kde sa v určitom čase a priestore sústreďuje veľké množstvo percipientov scénického folklóru. Súčasťou podujatí bývajú aj trhy či jarmoky, na ktorých sa formou stánkového predaja ponúkajú predmety ľudovej proveniencie (výrobky tradičných remesiel – zo surovínového hľadiska je zastúpený najmä textil, drevo, hlina, ďalej nahrávky tradičnej ľudovej hudby, ale aj kulinárske špeciality – okrem medovníkov sa ponúkajú aj „orientálne cukrovinky“). Okrem toho sa sprievodnými akciami stávajú školy tanca a výstavy z rôznych oblastí ľudovej kultúry. Na folklórnych slávnostiach je okrem scénického folklóru priestor pre neformálnu a tanečnú zábavu. Napríklad na folklórnom festivale v Detve sa pri neformálnych stretnutiach spievali predovšetkým „rozkazovačky“ – najčastejšie pri jednom – dvoch harmonikároch. Ďalej bolo možné evidovať najrôznejšie hudobné zoskupenia – od tradičných ľudových hudobných nástrojov až po saxofón, ale aj reprodukovánú juhoamerickú hudbu či folk. Návštevníci teda využívajú festivaly aj ako spevnú, hudobnú a tanečnú príležitosť.

Kultúrne podujatia usporadúvané obcami

Do tejto skupiny možno zaradiť spoločenské podujatia, ktoré organizujú a aj programovo objednávajú obce. Sú teda, v určitom slova zmysle, obrazom vkusu súčasníkov, ale aj prejavom toho, čo pokladajú reprezentanti obecných samospráv za špecifické pre svoju obec, región. Podujatia možno tematicky rozdeliť na:

- a) slávnostné programy usporadúvané pri príležitosti osláv prvej písomnej zmienky o obci,
- b) tzv. kultúrne letá,
- c) programy a tanečné zábavy usporadúvané pri príležitosti výročných obyčajov (fašiangy, štefanská zábava a pod.).

V okolí Banskej Bystrice možno sledovať aj zakladanie nových tradícií tým, že obce (organizácie) usporadúvajú slávnosti s kultúrnym programom. Napríklad pri príležitosti dňa obce sa v Hronseku sprístupnil park a priestory barokového obecného kaštieľa (2011). V Slovenskej Lupči sa pri príležitosti „Turičného jarmoku“

¹¹ Pod konzumáciou rozumiem pasívnu účasť na prijímaní hudobného, slovesného a tanečného folklóru počas neformálnych príležitostí, ale aj iných prejavov tradičnej ľudovej kultúry, ako je napríklad konzumácia jedál, ale aj návšteva špecializovaných múzeí s etnografickými expozíciami, skanzenov s tradičnou architektúrou, programov, ktoré obsahujú folklór, výber reštaurácií, kde sa ponúka živá ľudová hudba a pod.

prezentujú aj obce ako Selce, Priechod a Podkonice (mikroregión). Novou tradíciou v Kordíkoch sa stala súťaž v pletení adventných vencov a príprava vianočného stolovania a pod.

Špecifické podujatie venované tradičnej kultúre predstavuje Hontianska paráda v Hrušove (v roku 2012 sa konal už VIII. ročník), na ktorom sa podieľa takmer celá obec. Okrem scénických programov sa každoročne prezentujú tradičné roľnícke práce na hrušovských lazoch, vrátane možnosti návštevníkov zapojiť sa do kosenia a mlátenia obilia. Sprístupnené je pečenie chleba v tradičných peciach, pálenie dreveného uhlia, prezentujú sa aj ukážky kamenárskych prác a pod. V miestnych dvoroch a pivniciach sa pripravujú tradičné gastronomické špeciality s ochutnávkami spojené s hudobnými produkciami. Dvory sú pomenované podľa rôznych obcí regiónu. Podujatie sa stalo veľmi obľúbeným a v ostatných rokoch prekračuje regionálny rámec, nadobúda charakter masového konzumu.

V Banskobystrickom kraji možno uviesť aj viaceré príklady dobrej praxe spojenej so súťažou prípravy lokálnych a regionálnych jedál, ako napríklad:

- „Čipkárskô“ – súťaž vo varení tradičného jedla podomových obchodníkov v špeciálnych „mašinách“ – Brusno (máj),
- Súťaž vo varení pirohov – Hronsek (máj),
- Súťaž vo varení držkového guláša – Selce (jún),
- Varenie štiarcu – súťaž v príprave tradičného banického jedla – Špania Dolina (júl),
- Celoslovenská súťaž vo varení kapustnice a príprave zabíjačkového taniera – Nemce (november),
- Súťaž v pečení koláčov – Riečka (november),
- Tradičná chuť Hontu – súťaž vo varení tradičných jedál (júl).

Posledná aktivita sa realizuje v rámci projektu Tradičná chuť regiónov Slovenska a do súčasnosti sa uskutočnilo niekoľko ročníkov vždy v inej obci Hontu. Má vysokú odbornú úroveň vďaka hlavnému spoluorganizátorovi Regionálnej poľnohospodárskej a potravinovej komore v Krupine, ktorá dohliada nad skladbou a technológiou prípravy jedál, a porote s odborníkmi z Vysokej školy poľnohospodárskej z Nitra a so zástupcami reštauračných zariadení. Spoluorganizátorom je aj občianske združenie Tradičná chuť regiónov Slovenska (2009), ktoré podporuje tradície vidieckej kuchyne a zachovanie senzorických vlastností regionálnych jedál a nápojov, ako aj ich poznávanie. Súťaž má niekoľko kategórií a cieľom je nielen oživenie tradičných receptov, ale aj zaradenie víťazného jedla do jedálneho lístka niektorej z hontianskych reštaurácií. Na túto súťaž nadviazala obec Ladzany, známa svojimi kvalitnými jablňovými sadmi, súťažou „Jablková chuť Hontu po ladziansky“.

V snahe nájsť vlastné špecifikum tradičného spôsobu života a kultúry a ponúknuť ich verejnosti organizujú viaceré obce tematicky zamerané „dni“. Napríklad Podsitnianske dni hojnosti v Baďane pozývali na tradičnú svadbu (júl), Oberačka po sebechlebsky býva spojená najmä s ochutnávkou domáceho burčiaka (Sebechleby, Mladá Hora, september). Vo viacerých obciach sa konajú furmanské preteky, verej-

ná zabíjačka spojená s ochutnávkou zabíjačkových špecialít (fašiangy) či otvorené gazdovské dvory (Prenčov, Babiná...), bačovské dni a pod.

Veľká skupina obcí organizuje podujatia bez tematického zámeru, s cieľom otvoriť dedinu návštevníkom a ponúknuť tak miestne kulinárske špeciality (najmä guláš, párance, kačky a husi s lokšami, domáce koláče a zákusky), ale aj prehliadku pálenice s ochutnávkou ovocných destilátov (Prenčov) a folklórne tradície. Súčasťou podujatí býva aj stánkový predaj. Niektoré podujatia už názvami evokujú ponúkané – napríklad „Cibuľačka“ v Podlaviciach odvodená od prezývky obyvateľov obce „cibuliari“.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že kulinárska kultúra patrí okrem folklóru k najfrekvencovanejším súčasťam osláv obcí a miest, zároveň predstavuje aj v súčasnej dobe výrazný etnoidentifikačný faktor. V súvislosti s prípravou tradičných jedál však možno upozorniť aj na niektoré negatíva, týkajúce sa rôznych oblastí – od propagácie, sprievodných programov až po názvy ponúkaných jedál. Príklady nie celkom dobrého využitia tradičných jedál dokumentujú jedálne lístky, v ktorých sa ako špeciality ponúkajú jedlá všeobecne rozšírené, alebo tie, v ktorých sa kombinuje lokálne a globálnym – napríklad Náckov Frühstück (čierna káva s croissantom) v nemenovanom podniku v Banskej Štiavnici.

Za zlé praktiky možno označiť aj viaceré názvy podnikov, reštaurácií a rýchleho občerstvenia, ktoré v snahe po „svetovosti“ označujú majitelia pre Slovensko (nehovoriac o regióne či lokalite) cudzími názvami. Preukázateľne nevhodný je aj vplyv reklamy a komerčnosti na pomenovanie reštaurácií, pričom spojenie lokálneho a globálneho väčšinou vyznieva komicky – napríklad salaš na Starej Hore s reklamou na Pepsi (Salaš Pepsi) a podobne.

Medzi prezentácie tradičnej kultúry patria aj aktivity kúpeľných stredísk, ktoré pre svojich hostí usporadúvajú večery zamerané na popularizáciu regiónov (napr. „Šarišský večer“). Je všeobecne zaužívané, že okrem „kulinárnej špeciality“ hrá hudba z prezentovaného regiónu k tancu a na želanie. V výskumu však vyplýva, že sa napríklad z hľadiska stravy podávajú všetky špeciality na jednom tanieri (halušky, pirohy, zemiakové placky) tak na strednom, ako aj na východnom Slovensku (kúpele Sliač, kúpele Bardejov¹²). Hudba sa po krátkom vstupe, v ktorom sa hrajú prevažne všeobecne známe „ľudové“ piesne typu *Vydala mamička, Slovenská rodná dedina, Keď má dievča dvadsať rôčkov*, vydá na obchôdzku k stolom a hrajú na želanie. Keďže v súčasnosti väčšinu návštevníkov kúpeľov tvoria klienti z Čiech (organizovaní prostredníctvom cestovných kancelárií), hrajú sa prevažne české piesne a tancuje sa polka. Tak sa vlastne o hudbe a piesňach prezentovaného regiónu návštevník večera nedozvie nič.

Hudobné produkcie ľudových skupín

V posledných rokoch sa zaužívaným pravidlom stali produkcie menších či väč-

¹² V Bardejovských kúpeľoch tento jedálny lístok ešte dopĺňala vodka alebo borovička ako aperitív, moravské koláče a na záver „mačanka“, kyslá polievka, ktorá sa varí iba na východnom Slovensku.

ších hudobných zoskupení, ktoré pozývajú chaty (koliby a salaše) a rekreačné zariadenia v okolí Banskej Bystrice a ponúkajú im možnosť vystupovania najmä ako súčasť „piatkových a sobotných večerov“. Ide o hudbu na počúvanie, ale aj o hudobno-spevnú produkciu „na želanie“. Sú rôznorodého zamerania – menšia skupina ponúka vlastný (lokálny/regionálny) repertoár, väčšia komerčne zostavený repertoár známych a obľúbených piesní.

Namiesto zovšeobecnenia

Ak by sme chceli analyzovať prezentácie kultúrneho dedičstva z oblasti tradičnej ľudovej kultúry v Banskobystrickom kraji, zrejme by sme konštatovali pozitíva v početnosti, frekvencovanosti a rôznorodosti. Početnosť prezentácií kultúrnych javov ľudového pôvodu svedčí o obľube tradičnej ľudovej kultúry a aj o snahe posilniť identitu občanov prostredníctvom regionálnych a lokálnych tradícií. Negatívom je, že na úkor javov z tradičnej ľudovej kultúry sa do programov osláv neraz vyberajú javy, ktoré sú skôr atrakciou ako tradíciou. Toto sa deje najmä v snahe upozorniť na svoju lokalitu a ponúknuť takú atrakciu, akou sa iné obce nemôžu chváliť.¹³ Štúdia bola na základe teoretických východísk skúmania kultúrneho dedičstva a najmä prezentácií tradičnej ľudovej kultúry zameraná na stručné zmapovanie formálnej (inštitucionálnej) a neformálnej charakteristiky Banskobystrického kraja. Samotná téma je veľmi široká a tak boli niektoré problémy iba naznačené, viaceré neboli zmienené vôbec. Patrí medzi ne napríklad spracovanie tzv. historických ciest – v našich regiónoch najmä Slovenská banská cesta a Slovenská železná cesta, zamerané najmä na pamiatky baníckej a železiarskej tradície regiónov, ďalej rôzne formy turizmu, kde sa takisto účastníci stretávajú s tradičnou kultúrou a spôsobmi života v minulosti – od agroturistiky po tzv. geoturizmus s príkladmi náučných chodníkov (ako napríklad Banský náučný chodník Špania Dolina a pod.) či obnova a revitalizácia objektov nepodporovaných štátnymi inštitúciami, ale miestnou, regionálnou i občianskou iniciatívou. Ostáva iba vysloviť želanie, že v budúcnosti budú stúpenci aplikovanej etnológie venovať uvedenej problematike oveľa viac pozornosti ako doposiaľ.

Current Situation and Perspectives of Research into and Presentation of Intangible Cultural Heritage Phenomena in the Context of Banská Bystrica Region

Jolana Darulová

Summary

We examined the current state of research into phenomena related to intangible cultural heritage in the Region of Banská Bystrica highlighting several crucial

¹³ Príkladov je v súčasnej dobe viac a stretneme sa s nimi na viacerých z prezentovaných foriem (jarmoky, oslavy založenia obcí a pod.). Napríklad v jednej spišskej obci postavili ako pútač obrovskú fujaru z plastu a druhýkrát obrovskú lyžicu.

aspects of efforts to raise public awareness of unique local and regional aspect of folk culture. The positive factors derive from the quantity, frequency, and diversity of selected phenomena, which are evident in the popularity of regional and local traditions and are tied to strengthening of regional identity. The negative aspects of the programs designed for the presentation of regional cultural heritage include the fact that these mostly focus on various celebrations and competitions and include commercially-focused and sensational aspects, much to the detriment of authentic traditional folk culture. We briefly review a number of formal (institutional) and informal (spontaneous) events and their contents, form, and functions and note that only some of them meet all criteria of historicity, ethnographicity and ethics set required for sustainable and meaningful presentation of local cultural heritage. In many cases, the originally good practice was accompanied by inadequate cultural program, and the local has often been replaced by the faux global.

Použitá literatúra a pramene

- DARULOVÁ, Jolana. Vplyv kultúrneho dedičstva regiónu na rozvoj cestovného ruchu. In: *Kultúra a cestovný ruch. Zborník z vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2001, s. 96-99.
- DARULOVÁ, Jolana. Kultúrne regióny Slovenska – špecifický determinant turizmu. In: *Region-služby-cestovní ruch. (Sociodynamické faktory rozvoje regiónu)*. Filozofická fakulta Ostravská univerzita v Ostravě. Mezinárodní konference, 2001, s. 353-354.
- DARULOVÁ, Jolana. Kultúrny turizmus – nedosiahnutelný cieľ alebo „neobjavené hodnoty kultúrneho dedičstva“. In: *Etnologické rozpravy*, roč. XII, 2005, č. 2, s. 41-49.
- DARULOVÁ, Jolana – KOŠTIALOVÁ, Katarína. Využívanie kultúrneho dedičstva Slovenska v prospech cestovného ruchu. In: *Folia turistica 2. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2012, s. 48-56.
- GARAJ, Bernard. K zápisu fujary na Zoznam majstrovských diel ústneho a nehmotného dedičstva ľudstva UNESCO. In: *Tradičná ľudová kultúra v dokumentoch UNESCO*. Juraj Hamar (ed.). Bratislava : Slovenské centrum pre tradičnú kultúru, 2007.
- Kultúrne regióny Slovenska – špecifický determinant turizmu. In: *Region-služby-cestovní ruch. (Sociodynamické faktory rozvoje regiónu)*. Filozofická fakulta Ostravská univerzita v Ostravě. Mezinárodní konference, 2001, s. 353-354
- Kultúrny turizmus – nedosiahnutelný cieľ alebo „neobjavené hodnoty kultúrneho dedičstva“. In: *Etnologické rozpravy*, roč. XII, 2005, č. 2, s. 41-49.
- KYSEL, Vladimír (ed.). *Inventarizácia tradičnej ľudovej kultúry. Metodické zošity na podporu výskumu, spracovania a prezentovania tradičnej ľudovej kultúry*. Bratislava : Koordináčne centrum tradičnej ľudovej kultúry, 2008.
- MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RÄSÄNEN, R.: *Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education*. Bratislava : Iris, 1999.
- Vplyv kultúrneho dedičstva regiónu na rozvoj cestovného ruchu. In: *Kultúra a cestovný ruch. Zborník z vedeckej konferencie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2001, s. 96-99.